

De verdures i regadius. Alguns usos i costums: l'ecologia de l'aigua

SEGURAMENT ÉS MÉS FÀCIL caure en la temptació de malbaratar l'aigua quan a la cuina o el lavabo de casa obrim l'aixeta i en raja un bon doll, sense saber la majoria de les vegades d'on ve eixa aigua i si allà d'on ve en queda poca o molta, però com veureu en aquestes notes, per als habitants de Xodos l'aigua sempre ha tingut un gran valor, sempre l'han tinguda per un bé tan preciós com escàs i així l'han tractada, convençuts que les bones pluges i les neus abundants no duren sempre i a un any humit li pot seguir un altre de sequera. Ací us contem algunes de les fórmules que els xodencs hem vingut adoptant col·lectivament per al millor aprofitament de l'aigua.

Antigament la gent de Xodos depenia de l'agricultura. Principalment es conreaven bancals de secà, però hi havia també alguns horts de regadiu en els quals es collien diverses hortalisses i tubercles. Així, al mes de març sembràvem les pataques i amb la lluna vella es feia el planter de les tomates que plantaríem més avant al mes de maig. Al mes d'abril sembràvem els enciams, els cogombres, les carbasses i les cols, a primers de maig es plantava el panís i en juny sembràvem les bajoques, les cebes, etc.

Els masos tenien els seus rodals de terra on aprofitaven l'aigua per al reg, per exemple els horts del pou de l'Estepà, Roques Llises, Gargan, la Fonteta, mas de Griva, les Pomeres, mas de la Solana, els Posos, el Molí, la Vega, els horts del mas de la Font i alguns altres, tots ells es regulaven l'aigua de cada font dosificant-la per dies de reg, és a dir, cada zona organitzava la distribució mirant de treure'n el màxim profit controlant el seu ús, prenent com a referència els dies de reg segons el nombre de regants i també segons la grandària de l'hort, s'adjudicaven a cada propietari més dies o menys.

Pel que fa al nucli urbà del poble al llarg del segle xx hi havia dues zones de regadiu: els horts de la Granà i els de la Costera, val a dir que pràcticament la totalitat dels veïns tenien el seu trosset major o menor de regadiu a una de les dues zones i alguns en ambdues. La zona de major extensió i antiguitat eren els horts de la Granà que situats a vora riu s'abastien de l'aigua de la bassa del Molí, la qual després de ser aprofitada per a moldre el gra de blat, ordi, panís,

El bassi

sègol,¹..., anava a parar a la sèquia major que transcorria des del Molí fins al final dels horts i que avui encara es pot veure, tot i que està prou feta malbé. En aquesta sèquia major quan es produïen danys o desperfectes, prèvia citació de compareixença als propietaris, es reparava entre tots, no així la resta dels ramals de distribució, la reparació dels quals era competència de cadascun dels regants beneficiaris. La distribució als regants del toll d'aigua de la bassa es regulava començant la tanda per dalt, és a dir, pels horts dels Posos, més pròxims al Molí i rematant-la al capdavant a l'hort del tio Nel·lo, junt al camí real del Castillo també conegut pel camí del mas de Llorens, que era l'hort més distant de la bassa.

L'altra zona de reg, que hem anomenat dels horts de la Costera i que va iniciar la seua activitat més recentment, acollia unes vint propietats distribuïdes per la costera que s'estén des del pati de les escoles en avall, les quals s'abastien de l'aigua sobrant de la font de la Plaça i del bassi² després de ser aprofitada també als llavadors per a fer les bugades, i recollida en una altra bassa construïda a continuació de les de rentar, només uns metres més avall de la

1. Sègol: a Xodos es denomina més freqüentment amb el terme aragonés *centeno*. No confondre amb *segó*, conjunt de pells dels cereals, especialment del blat, que se separa dels grans en la mòlta i solia donar-se com a aliment als bacons, gallines i altres animals.

2. En el llibret de festes de 2007 Ernest Nabàs rememorava el centenari de la conducció de l'aigua de la font del Cirerer, també pròxima al Molí, fins al poble creant-se la font de la Plaça (1907), el bassi i els llavadors per aprofitar aquesta aigua i no haver d'acudir a la font de Baix per a realitzar aquestes funcions.

Dones als llavadors

bassa d'aclarir la roba i concebuda específicament per al reg. Per a poder disposar d'aquesta aigua per a regar els seus horts eixa vintena de propietaris havien de participar en un sorteig que realitzava l'Ajuntament anualment el dissabte anterior a la processó de sant Joan, però el dret de participació en aquest sorteig tenia un cost que l'any 1960, per posar un exemple, va ser de 25 pessetes. Amb aquest procediment els participants quedaven ordenats segons el número que els havia tocat en la rifa. El sistema de dosificació de l'aigua acumulada a la bassa era el mateix, un dia d'aigua per cada regant i quan regava aquell que li havia tocat el darrer número es tornava a començar pel número 1 de la tanda.

Els diners obtinguts cada any del sorteig i venda de l'aigua per al reg de la Costera es gastaven el dia de sant Joan a l'ermitori on es feia un dinar per a les autoritats, els cantors, el capellà i tot aquell que hagués hagut de fer una feina o altra perquè la festa funcionara dignament.

D'això es pot deduir, contràriament al que poden pensar alguns, que de vegades el millor aprofitament d'un recurs tan valuós com ara l'aigua no depèn de la realització de grandioses i sofisticades obres d'enginyeria, sinó que es pot aconseguir amb una enginyeria senzilla i basada exclusivament en sabers populars, la qual acaba sent d'una gran eficàcia, especialment quan s'entrelliga harmoniosament amb la voluntat decidida d'un poble d'organitzar-se col·lectivament de la millor manera possible per a no malgastar aquest bé i fer-ne en canvi un ús racional i sostenible.